

**РАЗВИТИЕ И ПРОБЛЕМИ НА КОЛИБАРСКИТЕ СЕЛИЩА
В СРЕДНА СТАРА ПЛАНИНА**

Николай Мичев

Колибарските селища в Средна Стара планина възникват през различни времена и по различни причини. При дребнособственическия характер на селското стопанство те бяха най-подходяща форма за производствена дейност и живеене на планинското и полупланинското население в районите със силно пресечен релеф. В хода на социалистическото преустройство на народното стопанство тези селища влязоха в остри противоречия с изискванията на общественото производство и обслужването на населението, вследствие на което започнаха бързо да западат. Това, разбира се, е закономерен и прогресивен процес. В Средна Стара планина обаче той протече твърде бързо и в размери по-големи от оптималните.

При сегашните социално-икономически и демографски условия е немислимо запазването и нормалното функциониране на всички колибарски селища. Тяхното задържане вече е възможно само на научно обоснована селекция и групиране към перспективни селищни ядра.

Групирането на колибите и махалите в по-малък брой селищни ядра и стимулирането на развитието на последните са проблеми, които изникнаха още в първите години на народната власт и непрекъснато се изостряха в хода на социалистическото преустройство на селското стопанство, индустриализацията и урбанизацията на страната. От теоретична и методологична гледна точка тези проблеми са поставени своевременно и изяснени правилно в основни линии. Разкрити са положителните страни от групирането на колибарските селища и са посочени пътищата, по които следва да се реализира. На базата на конкретни проучвания са съставени схеми за тяхното групиране в Средна Стара планина, които частично са използвани още през 60-те години при усъвършенствването на териториалното разположение на производителните сили. Като цяло обаче тези жизнено важни за Средна Стара планина проблеми бяха подценени и на практика вместо групиране настъпи повсеместно засилване на депопулацията и заличаване на значителен брой колиби, включително и с благоприятно стопанскогеографско положение. Тенденциите през близките години са за по-нататъшно задълбочаване на този процес. А това изправя обширни територии

пред прага на пълно обезлюдяване. Презаселването на обезлюдените селски територии, което при повечето случаи ще се наложи, е далеч по-труден и свързан с много по-големи материални разходи процес, отколкото задържането на местното население. Следователно въпреки неблагоприятната демографска ситуация част от унаследените колибарски селища в Средна Стара планина трябва на всяка цена да се запазят като опорни ядра при развитието и приспособяването на селищната мрежа към съвременните и бъдещите социално-икономически условия и изисквания на населението.

Само с групирането на колибарските селища обаче е невъзможно да се решат основните проблеми в тяхното развитие. И това е лесно обяснимо. Силната разпокъсаност и сравнително малкият относителен дял на стопанисваните земи, от една страна, и животновъдно-овощарската специализация и непрекъснатата механизация на селското стопанство, от друга страна, не са в състояние да формират демообразуваща база за достатъчно големи и жизнестойчиви населени места от гледна точка на нарасналите културни, комунално-битови и други изисквания на населението. Такава база населените места могат да формират предимно на многофункционална стопанска структура, т. е. освен на селското стопанство да разчитат и на собствени неселскостопански дейности или трудово участие в живота на близки градове и промишлени ядра.

Създаването на многофункционална икономическа база за преустройство на селищната мрежа в районите с колибарски селища е извънредно сложен процес. Сложността идва както от създаването се при тях неблагоприятна социално-икономическа и демографска ситуация, така и от все още неизяснените концепции в териториалното разположение на производителните сили. За демографско активизиране на малките селища в настоящия момент извънредно много се разчита на деконцентрацията на промишлеността и разкриването на промишлени дейности с оглед използване и задържане на местните трудови ресурси. Без съмнение този подход има редица положителни страни за отделните населени места. От гледна точка обаче на реализацията на местните трудови ресурси той има конюнктурен характер, а от гледна точка на научно-техническия прогрес води повече до отрицателни, отколкото до положителни последици. Затова прилагането му е целесъобразно главно при случаите на използване на местни природни ресурси, при наличие на транспортно-географски предимства и отчасти при решаването на преходни етапи в развитието на отделните населени места и селищната мрежа (например задържане на местно население до формиране на обективни условия за разрешаване на кардинални поселищни проблеми).

Много по-големи възможности за запазване и демографско активизиране на малките селища предлагат ежедневните миграции. При сегашните транспортни условия обаче ежедневните миграции

в районите с колибарски селища значително се затрудняват. Понатъшното развитие на пътната мрежа и създаването на регулярен, бърз и евтин транспорт са в състояние да дадат тласък на тяхната изява. Дълбоко погрешно е на базата на ежедневните трудови миграции да се търси начин за запазване и демографско активизиране на всички колибарски селища.

Често пъти необходимостта от запазване на колибарските селища се свързва с използването на техния жилищен фонд. Според нас това не е винаги задължително. Развитието и усъвършенствването на селищната мрежа, както вече се изтъкна, ще се осъществява по пътя на приваждането ѝ в съответствие с прогресивните изменения в социалната и териториалната организация на производството и обслужването, а не в зависимост от унаследения жилищен фонд. Разбира се, унаследената материална база на селищата не следва да се пренебрегва, но в развитието на селищата и селищната мрежа тя трябва да играе второстепенна роля. Що се касае до годиния, но неизползуван жилищен фонд на колибарските селища, макар и твърде износен и морално остарял (почти всички селски сгради са строени преди 30 години, и то предимно с подръчни материали и за тогавашни нужди), трябва да се търсят форми и полагат грижи за неговото рационално оползотворяване.

При съвременния етап на общественото развитие и нарастващата териториална мобилност на населението няма колибарско селище в Средна Стара планина, което да се развива затворено в своите административни граници (землище), т. е. без интензивни производствени, културни и други връзки с близки села и градски селища. Нещо повече — в процеса на изграждането на развито социалистическо общество и внедряването на постиженията на научно-техническия прогрес във всички области на живота, връзките и взаимообусловеността между отделните видове и категории населени места непрекъснато ще се засилват и селищната мрежа все по-бързо ще прераста в подсистеми на обективно съществуващи социално-икономически районни единици. Следователно разрешаването на проблемите на колибарските селища вече се прехвърлят от единичното населено място към груповите селищни формации.

През близките години развитието на селищната мрежа в Средна Стара планина в основни линии ще следва общото поселищно развитие на страната. Както е известно, то ще се осъществява по пътя на ограничаване темповете на механичното нарастване на големите и средните градове, увеличаване броя и населението на малките градове (особено на изпълняващите функции на ядра на стопанско-географски микрорайони) и стабилизиране на големите, средните и малките селски селища с благоприятно стопанско-географско положение.

В по-далечна перспектива, когато на териториите на обективно формиралите се селищни системи се създават широки възможности

за общуване на населението в процеса на труда, бита и използването на свободното време, а изграждането на жилищния фонд се поеме изцяло от държавата, всеки жител без особени затруднения ще може да избира и променя местоживеенето си според своето желание, здравословно състояние, месторабота и възрастови изисквания. При тези условия ролята на малките селища отново ще нарасне, тъй като обитаващото ги население ще има възможност да живее в непосредствен контакт с природната среда и същевременно да ползува предимствата на големите селища.

Прерастването на селищната мрежа в единни системи е обективен и сравнително продължителен процес. В географски и исторически аспект той протича твърде своеобразно. Поради това при неговото направляване освен научно обоснован и комплексен подход е крайно необходимо и съобразяване със специфичните условия на всеки отделен район.

От казаното дотук става ясно, че цялостното разрешаване на проблемите на колибарските селища в Средна Стара планина е възможно само на основата на обективно формираните се единни селищни системи. Това обаче не означава изчакване на тяхното формиране. Много от проблемите на колибарските селища, свързани с техните функции като места за труд, живеене и отпих, могат и трябва да се решават в процеса на прерастването на селищната мрежа в единни селищни системи. Нещо повече — без етапно разрешаване на актуалните проблеми на колибарските селища трудно би се стигнало до формиране на единни селищни системи в районите на тяхното разпространение.

Накрая при обобщаването на най-важните проблеми и задачи, стоящи сега пред районите с колибарски селища в Средна Стара планина, ще посочим следните:

1. Разработване на научно обоснована концепция и схеми за селекция и развитие на колибарските селища съобразно с настоящите и бъдещите изисквания на социалната и териториалната организация на производството, обслужването и отпиха на населението.

2. Целенасочено изграждане на икономическата база на интегралните районни единици с оглед стимулиране на всички видове и категории населени места и ускоряване процеса на прерастването на селищната мрежа в селищни системи.

3. Акцентирание на развитието и усъвършенстването на междуселищния транспорт с оглед създаване на широки възможности за ежедневно междуселищно общуване на населението в процеса на труда, обучението, бита и отпиха.

4. Демографско стабилизиране и активизиране на малките селища чрез трудово участие в живота на градовете и промишлените ядра и чрез привличане в тях на градско население за временно или постоянно местоживеене.

5. Преодоляване на стихийността в създаването на втори домове (вили или къщи) и намиране на подходящи обществени форми при оползотворяването на жилищния и поземления фонд на обезлюдяваните колибарски селища.

В заключение ще подчертаем, че всяко забавяне или подценяване на проблемите в развитието на колибарските селища в Средна Стара планина води до отрицателни последици от най-различно естество и до допълнителни затруднения. Не по-малки затруднения и отрицателни последици обаче могат да предизвикат недооценяването на обективните условия и реалните възможности на страната, едностранчивият и волунтаристичният подход и избързането при решаването както на близките, така и на по-далечните проблеми на колибарските селища.

Л И Т Е Р А Т У Р А

- Д и н е в, Л., Колибарските селища в Средна Стара планина. Принос за изучаване на колибарските селища в България. — Изв. БГД, VIII, 1940.
- Д и н е в, Л., Н. М и ч е в, Основни проблеми и съвременни направления на населението и селищата в България. — Изв. БГД, X (XX), 1970.
- М и ч е в, Н., Стопанскогеографски проблеми в развитието на колибарските селища в Средна Стара планина. — Изв. Геогр. инст., БАН, IX, 1965.
- М и ч е в, Н., Видове населени места в България и насоки на тяхното развитие. — Изв. БГД, V (XV), 1965.
- М и ч е в, Н., Населението на България. С., БАН, 1978.
- П е н к о в, И., И. В е л ч е в, Н. М и ч е в, Развитие и проблеми на селищата и селищната мрежа в НР България. — Във: Проблеми на географията на населението и селищата. С., БАН, 1973.
- Селищата в България до 2000 година. Съвременни и бъдещи форми. С., БАН, 1976 (Глава II. Икономическогеографски аспекти на селищата и селищната мрежа — Л. Динев и Н. Мичев).

DEVELOPMENT AND PROBLEMS OF THE HAMLETS IN THE CENTRAL BALKAN RANGE

N. Michev

S u m m a r y

The smallest inhabited localities in Bulgaria, which have not the status of settlements, are generally known as hamlets. In the Central Balkan Range they have emerged in different periods and by different reasons. Under the circumstances of the petty fragmented agriculture they been the most widely spread and appropriate places to concentrate economic activities and give residence to the population in the mountainous and hilly regions with markedly dissected relief. With the passage of time, when the national economy has been transformed along socialist lines, these settlements can not already meet the demands of the spatial organization of public production and service sectors and begin to decline rapidly. At present, their existence is possible only by carrying out scientific ally-grounded measures to stimulate their development.

The most urgent problems of today which the hamlets are faced with, are: the elaboration of plans according to which they should join the settlements having favourable economic and geographical position; the formation of multifunctional basis in the regions they are located and hence, enabling their conversion into elements of certain settlements systems; the building-up of a good transport network consolidating the links among the settlements in terms of commuting flow, education, domestic service and recreation; the demographic stabilization and growth of the perspective settlements by developing some industrial branches in them, by supplying manpower for the neighbouring towns and economic centres as well as by attracting non-agricultural population to settle as temporary or permanent dwellers; searching for effective ways to use the houses and land, having fallen into neglect.